

Warszawa, 27 maja 2023 r.

dr hab. Adam Dziurok, prof. ucz.

Instytut Historii

Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie

Recenzja poprawionej pracy doktorskiej mgr Ewy Leśniak pt. „Gimnazja polskie w Przemysłu doby autonomicznej (1867-1918)”, napisanej pod kierunkiem ks. prof. dr. hab. Józefa Mandziuka, Warszawa 2023, ss. 308.

Przedstawiona do recenzji praca doktorska jest poprawioną wersją dysertacji, którą oceniłem w grudniu 2022 r. jako niespełniającą wymagań stawianych rozprawom doktorskim, ale nadającą się do poprawy i uzupełnienia. Po naniesieniu poprawek i uwzględnieniu niektórych uwag objętość pracy zwiększyła się o 10 stron, ale jednocześnie zyskała na jakości i poziomie merytorycznym. W niniejszej recenzji nie będę odnosił się do kwestii szczegółowych (w tym sugestii odnośnie do poszerzenia bibliografii o konkretne publikacje), które autorka w większości uwzględniła w poprawionej wersji doktoratu.

Jak wskazałem, wybór tematu pracy doktorskiej wydaje się zasadny, choć można się zastanawiać, na ile oryginalny jest problem badawczy podjęty w rozprawie. Cel pracy został wyartykułowany we Wstępie bardzo ogólnie i niechręcznie - „ujęcie edukacji na tym poziomie [gimnazjalnym] w całość i ukazanie jej na tle ówczesnych zjawisk politycznych, ekonomicznych i społecznych”. Autorka omawia więc kolejno 3 polskie szkoły średnie: I Gimnazjum w Przemysłu, Gimnazjum z językiem wykładowym polskim w Przemysłu na Zasaniu oraz Prywatne Gimnazjum Zeńskie w Przemysłu. To ujęcie, w założeniu syntetyczne, pozbawione jest waloru komparatystycznego (zarówno w odniesieniu do poszczególnych gimnazjów polskich, jak i, a może przede wszystkim, do funkcjonującego na terenie Przemysłu silnego ośrodka średniego szkolnictwa ukraińskiego).

Bazę źródłową pracy uznałem za dość solidną i wystarczającą do kompleksowego omówienia tytułowego zagadnienia (szkoda, że autorka nie uwzględniła podpowiedzi, by wykorzystać także *Sprawozdania c. k. Rady szkolnej krajowej o stanie wychowania publicznego* za lata 1886/1887, 1901-1904, 1907-1912; pani mgr Ewa Leśniak odniosła się za to do sugestii, by sięgnąć jeszcze po akta Wydziału Rady Powiatowej w Przemysłu z Archiwum Państwowego w Przemysłu, wskazując jednak, że kwerenda tych akt okazała się bezowocna).

Za poważny mankament pracy uznałem brak głębszego namysłu nad materiałem źródłowym. Ten element uległ jednak pewnej poprawie i w pracy pojawiają się elementy bardziej śmiałej i dojrzałej analizy źródeł.

W pierwszej recenzji zwróciłem uwagę na słabe wykorzystanie artykułów prasowych. Postulat szerszej kwerendy prasowej został przez autorkę zignorowany, a obok argumentu, że wymagało by to „przeprowadzenia całkowicie innej, aniżeli została dokonana, kwerendy” wskazała na „problem”, że obraz szkoły kreowany przez ówczesną prasę był „krańcowo różny w rozmaitych czasopismach”. Przyznaje tym samym, że jest to źródło o dużym potencjale, ale wymaga starannej krytyki źródłowej.

Początkową czurę rozprawy autorka tłumaczy tym, że w 1867 r. wprowadzono swobody polityczne i społeczne, które „umożliwiły pobudzenie oświaty”. Wydaje się, że należało szerzej omówić zmiany wprowadzone w 1867 r., a tym samym wybór takiej daty, która w kontekście autonomii galicyjskiej wydaje się przecież dość oczywista.

Uwaga dotycząca wadliwej struktury pracy (mocno zachwiane proporcje między dwoma rozdziałami wprowadzającymi, a zasadniczą częścią pracy - rozdziały III-V), została częściowo uwzględniona. Nie zmieniając układu pracy (podział na rozdziały i podrozdziały pozostał taki sam) zmniejszono nieco objętość rozdziałów wprowadzających (Rozdział I: Przemysł doby autonomicznej i Rozdział II: Szkolnictwo w Przemysłu w okresie autonomii galicyjskiej). Tym samym główny akcent dysertacji został teraz bezsprzecznie przeniesiony na tematykę trzech polskich szkół średnich w Przemysłu.

Innym zarzutem natury metodologicznej postawionym w pierwszej recenzji było nagromadzenie tabel zawierających dane, które nie zostały poddane analizie, ani też w żaden sposób skomentowane (był to więc „surowy” materiał źródłowy, nie poddany „obróbce” analitycznej). W pierwotnej wersji pracy zamieszczono aż 21 tabel, a wiele z nich było bardzo rozbudowanych i zupełnie zbędnych, gdyż dane w nich prezentowane dotyczyły spraw nic istotnych dla tytułowego zagadnienia (np. obszerny wykazy prefektów i wykładowców Seminarium Duchownego w Przemysłu). W poprawionej dysertacji pojawia się 15 tabel – zgodnie z sugestią zrezygnowano głównie z tych, które obrazowały zagadnienia peryferyjne w rozdziale I i II.

Autorka rozpoczęła pracę od nakreślenia sytuacji społeczno-politycznej oraz rozwoju gospodarczego i kulturalnego Przemysłu w dobie autonomicznej. Jest to fragment sporządzony sprawnie i kompetentnie, podobnie zresztą jak poprawiony rozdział II pracy, omawiający szkolnictwo w Przemysłu. Tym razem autorka zrezygnowała z wikłania się w opis wątków drugorzędnych (niektóre z nich, jak szczegółowy podział na rejony szkolne, czy długi wykaz

nauczycieli Gimnazjum Ukraińskiego, zostały przeniesione do przypisów), a nieco rozbudowała kluczową kwestię dla zrozumienia autonomii galicyjskiej na polu szkolnictwa, czyli działalność Rady Szkolnej Krajowej (RSK).

Najobszerniejszy w całej rozprawie doktorskiej pani mgr Leśniak pozostał rozdział III poświęcony I Gimnazjum w Przemyślu. Autorka dostosowała się do przedstawionych sugestii i usnęła lub przeniosła do przypisów wykazy nazwisk, które nie były wcześniej w sensowny sposób wkomponowane w narrację. Możemy teraz, zamiast zestawienia samych nazwisk, dowiedzieć się nieco więcej o konkretnym zaangażowaniu poszczególnych nauczycieli i uczniów w walkach na frontach I wojny światowej. Na uznanie zasługuje krótka analiza prozopograficzna grupy nauczycieli gimnazjum w latach 1867-1918 (wcześniej autorka poprzestała na bardzo obszernym, tabelarycznym ujęciu). Choć wnioski dotyczą jedynie stażu pracy i zajmowanego stanowiska, to jednak i tak są to ustalenia ważne i oryginalne. Wywód o uczniach gimnazjum uzupełniono o omówienie ważnych kwestii - sporu o wyodrębnienie gimnazjum ukraińskiego oraz problemów z funkcjonowaniem klas paralelnych w przemyskim gimnazjum. Znacznie lepiej wygląda też fragment pracy poświęcony absolwentom gimnazjum w Przemyślu. To nie jest już tylko 15-stronicowy wykaz nazwisk absolwentów w latach 1868-1918 (z jednozdaniową konstatacją: „W najstarszym przemyskim gimnazjum wykształciło się tysiące osób, których sylwetek nie sposób w tej pracy przybliżyć”), ale ciekawa analiza dotycząca braków w tym zestawieniu oraz przybliżenie sylwetek niektórych ważniejszych uczniów (np. Juliana Fałata, który w swoich pamiętnikach wspominał naukę w tej szkole).

W rozdziale IV pracy zaprezentowano działalność gimnazjum z językiem wykładowym polskim w Przemyślu na Zasaniu. Słusznie bardzo obszerny wykaz uczniów przeniesiono do przypisów, spis nazwisk nauczycieli gimnazjum podsumowano interesującymi wnioskami, a listę absolwentów uzupełniono o analizę i przedstawiono sylwetki niektórych absolwentów.

W ostatnim rozdziale pracy zaprezentowano dość pobieżnie działalność prywatnego gimnazjum żeńskiego w Przemyślu, a w zasadzie także jego prekursora, czyli liceum Marii Hild. Kilkanaście stron poświęcono za to na omówienie funkcjonowania Seminarium Nauczycielskiego Zeńskiego w Przemyślu oraz Ukraińskiego Instytutu dla Dziewcząt (i jego sukcesorek: liceum i gimnazjum). Tak obszerna prezentacja tych zagadnień wydaje się nieuzasadniona w świetle tematu pracy, koncentrującego perspektywę badawczą na przemyskich gimnazjach polskich.

Mimo naniesionych poprawek dalej należy stwierdzić, że problematyka funkcjonowania gimnazjów polskich w Przemyślu doby autonomicznej została ograniczona w dysertacji w dużej mierze do działalności typowo szkolnej. Jedynie marginalnie

zasygnalizowano znaczenie szkoły jako czynnika wychowawczego. Zabrakło szerszego ukazania takich elementów jak: życie codzienne uczniów, tradycje i obyczaje obchodzone w szkołach, życie religijne oraz relacje między uczniami różnych narodowości.

Drobne uwagi szczegółowe:

s. 9 – chodziło z pewnością o rzemiosło, a nie rzemieślnictwo;

s. 9-10 – sugerowałem, by pisać wielokrotnie o tym, że czas autonomii galicyjskiej to dla Przemysła okres dobrej koniunktury, ożywienia i rozkwitu, może czasem jednak wspomnieć, że przemiany te dokonywały się w realiach zaborczych – nie widziałem, by autorka przyjęła tę uwagę, za to pisze tutaj, że w latach 70. XVIII w. Przemysł znalazł się w „sferze administracji austriackiej”;

s. 108 – podano błędne daty panowania Józefa II (1795-1790) – powinno być (1765-1790);

s. 115 – w jednym akapicie literówki: uczniami, pro ukraińską, ultrimatium;

s. 119 – jeżeli autorka pozostawiła sformułowanie „wyznanie izraelickie”, to powinna je podać w cudzysłowie;

s. 198 – choroba epidemiczna, a nie epidemiologiczna;

s. 248 – tabela nr 12 - chodziło chyba o rok 1872, a nie 1972 r.;

Konkluzja

Poprawiona wersja dysertacji mgr Ewy Leśniak spełnia, w podstawowym zakresie, wymogi stawiane pracom doktorskim (stanowi, mimo wszystko, oryginalne rozwiązanie problemu naukowego, wykazuje ogólną wiedzę teoretyczną doktorantki oraz ograniczoną umiejętność samodzielnego prowadzenia pracy naukowej). Wnioskuje tym samym o przyjęcie poprawionej dysertacji mgr Ewy Leśniak i dopuszczenie jej do kolejnego etapu postępowania o nadanie stopnia naukowego doktora nauk humanistycznych w dyscyplinie historia, czyli do publicznej obrony.

Albin Dziur